

О. М. Голікова, М. О. Поштар

РСДРП В УКРАЇНІ: СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ У РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

Політика РСДРП¹ в Україні в роки революції 1917-1920 рр. набула специфічних рис, що зумовлювалося, передусім, політичною нестабільністю України та боротьбою українського народу за своє самовизначення. Могутній спалах відродження соціал-демократичного руху в сучасних умовах, а також намагання теперішніх українських соціал-демократів відновити перерваний зв'язок із класичною європейською соціал-демократією, складовою якої є історія РСДРП, роблять звернення до історії меншовизму в Україні своєчасним і актуальним.

Метою даної публікації є вивчення питання про динаміку впливу меншовицької інтелігенції в Україні та її стосунки з владою — національною і радянською — на різних етапах революції 1917-1920 рр.

До початку 90-х років ХХ ст. історіографія меншовизму чітко поділялась на дві складові: радянську і західну. Меншовицька еміграція та перенесення діяльності РСДРП за кордон сприяли виникненню в Європі, а потім, з кінця 30-х — початку 40-х років ХХ ст. у США, центру з вивчення історії РСДРП, автори якого, збираючи документальні джерела, узагальнювали окремі проблеми історії меншовицької партії. Зрозуміло, що західна історіографія меншовизму розвивалася відокремлено від радянської та розглядалася останньою як така, що підриває офіційно затверджені висновки щодо цілковитої закономірності ідейного та політичного краху РСДРП. Історія меншовизму в Україні взагалі тривалий час не була предметом самостійного дослідження. Лише 70–80-ті роки ХХ ст. виявилися помітною межею у вивченні меншовицького руху в Україні.

¹ Для позначення меншовицької партії автори вживають назву РСДРП. До об'єднувачого з'їзду РСДРП (серпень 1917 р.) меншовицька фракція в РСДРП називалася РСДРП (ОК), тобто партія, керована Організаційним комітетом. Після з'їзду з'явилася нова назва — РСДРП(о), тобто партія “об'єднана”. Лише у травні 1918 р., після перейменування більшовицької партії на РКП(б), меншовики повертаються до старої назви партії — РСДРП.

Дослідники Р. Ветров, Б. Корольов, Ю. Гамрецький та ін. ввели до наукового обігу новий фактичний матеріал, хоча традиційна методологічна упередженість не дозволила їм відтворити об'єктивної картини діяльності РСДРП в Україні. До того ж хронологічні рамки їхніх робіт були обмежені бурхливими подіями 1917 р. — перших місяців 1918 р. [1].

Натомість за межами СРСР із другої половини 50-х років ХХ ст. розпочалося широке дослідження історії РСДРП. Восени 1959 р. групою ліберальних американських істориків було засновано Міжуніверситетський проект із метою вивчення історії меншовизму. У межах Проекту, за редакцією відомого дослідника Л. Хаймсона, який 1959 р. очолив Міжуніверситетський проект, була видана змістовна збірка статей з історії РСДРП [2] та спогади колишніх меншовиків Б. Ніколаєвського, Ю. Деніке та Лідії Дан про їхню ранню революційну діяльність [3]. Остання збірка відкривається статтею Л. Хаймсона, в якій простежується вплив меншовиків на еволюцію поглядів російської інтелігенції [3, р. I — X]. Публікацію матеріалів Міжуніверситетського проекту продовжив Ю. Фельштинський, який підготував і видав дві ґрунтовні збірки статей та спогадів колишніх меншовиків — Б. Сапіра, Ю. Деніке, Л. Ланде, Д. Даліна, Б. Ніколаєвського, Р. Абрамовича та ін. [4]. Низка публікацій у наведених збірках присвячена стосункам меншовиків із радянською владою в умовах встановленої більшовиками диктатури.

Вагоме значення для з'ясування політики РСДРП в Україні у роки революції має робота С. Воліна “Меньшевики на Украине (1917–1921)” [5]. На відміну від радянських авторів С. Волін визнає, що саме український національний фронт визначав специфіку меншовицького руху в Україні. Велику увагу С. Волін приділив питанню щодо політики меншовицьких організацій в Україні за часів чергових повернень радянської влади. Проте перебіг подій автор, як меншовик і учасник революційних змагань, оцінює з точки зору теоретичних і політичних уявлень своєї партії. Водночас питання щодо причин еволюції меншовицького впливу і, врешті-решт, політичної поразки партії не стало предметом окремого вивчення.

Таким чином, до кінця 80-х років ХХ ст. два історіографічні потоки — радянський і західний — існували окремо один від одно-

го та по-різному тлумачили історичне минуле РСДРП. Проте саме західний потік підготував той інформаційний прорив, що стався на межі 80 — 90-х років у радянській, а потім пострадянській історіографії. Характерною рисою пострадянської історіографії меншовизму став перехід істориків від висвітлення переважно окремих питань з історичного минулого РСДРП до узагальнення історичного досвіду російської соціал-демократії [6]. Сучасні українські дослідники тільки приступили до комплексного вивчення меншовицького руху [7].

На думку лідерів РСДРП, у роки громадянської війни меншовизм потрапив у трагічне становище між двох вогнищ — більшовицькою диктатурою і контрреволюційним білим рухом [8, 1927, № 7, с. 6 — 7; 1961, № 2 — 3, с. 26]. Але в Україні, де політика меншовицької партії значною мірою зумовлювалася перебігом подій національної революції, становище РСДРП було складнішим.

Вивчення питання щодо динаміки політичного впливу РСДРП в Україні неможливо без урахування суперечностей між соціальною базою партії та її соціальним складом. Російський пролетаріат та зрусифіковане населення українських міст були основними верствами, серед яких поширювали свою політику меншовики, хоча не можна заперечувати потягу до РСДРП українців, а також того, що серед меншовиків було багато євреїв. Незважаючи на національність, провід РСДРП захищав передусім державні інтереси Росії. В умовах Української революції це мало для партії негативні наслідки — часто до неї ставилися вороже саме через національні причини [9, с. 68].

У своїй практичній діяльності меншовики традиційно спиралися на найосвіченіший “середній” шар робітничого класу, на так звану “робітничу аристократію” — хіміків, друкарів, харчовиків; значно меншим цей вплив був серед робітників, зайнятих некваліфікованою працею [10, 1917, 10 листопада]. Навесні 1917 р. РСДРП в Україні досягла блискучого успіху: ряди партії швидко зростали, меншовики мали значну перевагу в міських радах, профспілках, робітничих організаціях. Своєю довірою робітники України вперше й востаннє в історії партії надали РСДРП унікальну можливість здійснити власну програму демократичного оновлення країни.

Лідери партії розуміли, що меншовики мають ту ж саму класо-

ву основу, що й більшовики, і ця обставина не давала можливості стати по відношенню до комуністів “непримиримою опозицією” [11, 84]. Тому в умовах, коли більшовики нав’язали країні волю найрадикальнішої частини робітництва, провід РСДРП вважав доцільним здійснювати “тактику політичного виховання робітничого класу і перетворення його у свідому самостійну політичну партію” [10, 1917, 19 листопада].

Автори не переслідують завдання докладно дослідити зміни, які відбулися в середовищі робітничого класу України внаслідок Першої світової та громадянської воєн, тим більше, що окреслена проблема вже стала предметом самостійного вивчення [12]. Лише зазначимо, що різке скорочення чисельності пролетаріату внаслідок господарської розрухи, військових мобілізацій, загальної стомленості від воєн та воєнних труднощів, призвели до того, що найосвіченіша частина робітників, на чію підтримку в першу чергу розраховували лідери РСДРП в Україні, декласувалась, що значно звузило соціальну базу меншовиків. Відновлення лав робітничого класу відбувалося за рахунок декласованих та непролетарських мас, що робило пролетаріат менш свідомим і більш сприйнятливим до радикальної політики більшовицьких вождів. На думку Ю. Мартова, наплив на фабрики декласованих верств, разом з іншими причинами, пояснює той соціальний парадокс, що перемога більшовизму стала можливою “не як швидкоплинний епізод, а як справжній етап історичного розвитку” [13, с. 24]. З іншого боку, орієнтація меншовиків лише на найосвіченіші частини робітництва нібито заздалегідь зумовила їхню поразку — меншовицька політика була розрахована на більш-менш мирний історичний розвиток, на довготривале політичне виховання пролетаріату і виявилася непридатною в умовах історичних катаклізмів. Звуження соціальної бази РСДРП в Україні свідчило про хибність меншовицьких “ортодоксальних” висновків щодо історичної ролі пролетаріату.

Вважаючи своєю соціальною опорою пролетаріат, РСДРП була здебільшого представлена так званою “соціалістичною інтелігенцією”. Лютнева революція висунула величезний запит на інтелігентські сили — працівників державного апарату, агітаційно-пропагандистських робітників, літературних співробітників газет тощо. У минулому позапартійні адвокати, вчителі, офіцери, втягнуті рево-

люцією до політичного життя, представники інтелігенції почали заповнювати ряди меншовицької партії, близької їм за рівнем загальної освіти та політичної свідомості. Навіть з'явився новий термін — “мартовські соціалісти” — так називали тих меншовиків, що прийшли у політику після скасування самодержавства. Зрозуміло, що далеко не всі з них були переконаними соціал-демократами і за тих умов, імовірно, надали підтримки меншовикам через прихильне ставлення до поточних лозунгів РСДРП на ґрунті сподівань на революційне оновлення країни. Відомий меншовик Г. Аронсон, звертаючись до історії партії через багато років, підкреслював, що меншовицька партія знала “дві ланки меншовицьких партійних робітників”. Перші — це учасники соціал-демократичного руху з кінця ХІХ ст., “справжні стратеги партії”. Другі — ті, що вступили до партії ще до Першої світової війни та “врятували честь партії” (за словами Ю. Мартова) під час ліквідації та пізніше [8, 1963, № 11 — 12, с. 170]. Як бачимо, провід РСДРП складався здебільшого із соціалістичної інтелігенції з довоєнним стажем. Водночас “робітники соціал-демократи” не були широко представлені в партії. Найвідомішими з них у Росії були М. Кефалі, К. Гвоздьов, А. Смирнов. В Україні серед робітників соціал-демократів був широко відомий слюсар з Харкова Мендель Масарський (1924 р. вступив до КП(б)У). Типовою, на наш погляд, була відповідь депутата Неровні від Конотопської соціал-демократичної організації на окружній нараді РСДРП Південно-Західного краю 21 — 23 квітня 1917 р. На запитання: “Чи сильні меншовики?” — він відповів: “Серед пролетарських мас вони успіхом не користуються, тому що це все більше інтелігенти, та й зв'язків у них немає” [14, с. 56].

Тривалий час соціалістична революція бачилася меншовикам не інакше, як у віддаленій перспективі¹. На порядку денному стояли питання буржуазно-демократичних перетворень, в яких не менше пролетаріату було зацікавлене багатомільйонне селянство. Не можна сказати, що меншовики взагалі заперечували здібності селянства до революційного перетворення країни. Проте, розглядаю-

¹ Лише восени 1918 р. ЦК РСДРП визнав здійснений більшовиками переворот за історично неминучий і за стратегічну мету партії висунув курс на соціалізм [15, 1918, 29 жовтня].

чи селянство як складову частину дрібнобуржуазної демократії, ставлення до якої змінюється залежно від завдань революції, меншовики не побачили в ньому головної особливості України. А відтак вони не врахували й головного протиріччя України — між українським селом і неукраїнським містом і, природно, не врахували його у своїй практичній діяльності. Меншовизм дедалі більше замикався в собі як виключно міська течія. Нібито меншовики і не розуміли, що міста — це не вся Україна, і що не можна будувати тактику партії виключно на настрої тонкого шару міських робітників. У селянській Україні ця помилка виявилася неоправною. Україна мала соціальну структуру, яка суттєво відрізнялася від західноєвропейської і навіть російської. І ця соціальна структура зовсім інакше, по-своєму, реагувала на різкі зміни зовнішніх умов свого існування.

Час примусив меншовиків критично поставитися до багатьох традиційних уявлень своєї партії. 1946 р. Б. Сапір підкреслював, що навряд чи було правильним ретельне розділення буржуазної і соціалістичної революцій, мало переконлива думка про необхідність між ними хронологічної послідовності [8, 1946, № 7 — 8, с. 176]. Аналізуючи причини політичної поразки меншовиків, Б. Ніколаєвський дійшов висновку, що “основним... первородним гріхом меншовизму була недооцінка ролі села...” [16, с. XXV — XXVI]. На його думку, концепція, згідно з якою селянство прогресивне в соціальному аспекті, але реакційне політично, зв’язала “меншовизм по руках і ногах, і тому він не зміг прогресувати з точки зору політичної” [2, р. 292]. Наступний висновок Б. Ніколаєвського ще далі уводив меншовизм від теоретичних уявлень партії пореволюційного часу: “Чи на шляху революції, чи еволюції, але демократія в Росії (особливо в Україні) могла прийти лише як демократія селянська” [16, с. XXVI]. На думку авторів, ця заява — чергова крайність, але в ній сконцентроване визнання хибності селянської політики меншовиків.

Керівний центр партії меншовиків — Організаційний комітет — не мав змоги безпосередньо керувати роботою українських комітетів РСДРП через традиційну для меншовиків слабкість центральних установ партії. Керівний центр меншовиків в Україні — Головком — виник пізніше, лише у 1918 р. [17, спр. 106, арк. 15]. Тому навесні 1917 р. російські соціал-демократи в Україні біль-

ше покладалися на власні сили і здійснювали політику, що була окреслена попередніми програмними рішеннями партії. Меншовики в Україні реальніше, ніж їхні російські лідери, ставилися до українського національного руху. Однак міцних контактів з українськими спорідненими партіями — УСДРП та УПСР — у меншовиків не склалося через неприйняття ними національної програми цих партій. Співробітництво РСДРП з Центральною радою, що розпочалося в липні 1917 р., було ускладнено взаємними підозрами і недовірою.

Влітку 1917 р. меншовики визнали, що в Україні не було сили, яка б могла скласти серйозну альтернативу Центральній раді. Вони відмовилися від тактики протистояння українському рухові і погодилися увійти до складу Центральної ради. Політика меншовиків щодо української влади відбивала теоретичні концепції проводу РСДРП та віддзеркалювала спроби місцевих меншовиків зберегти загальнопартійний курс на відновлення державної єдності Росії в специфічних умовах розвитку революції в Україні. Визнавши після корніловського заколоту автономію України, вони пильно стежили, щоб Центральна рада не перебрала на себе функції центрального уряду Росії та категорично відкидали ідею федерації.

Жовтневий переворот у Петрограді, до якого РСДРП поставила ся вкрай негативно, змусив меншовиків зробити крок від автономії до федерації, яку, одначе, РСДРП тлумачила як засіб до відновлення державної єдності Росії [18]. З іншого боку, більшовицький переворот переконав місцевих меншовиків у тому, що іншого демократичного претендента на владу, ніж Центральна рада, в Україні не існує. Тому, незважаючи на суперечливе ставлення до Центральної ради та запропонованої нею політики по всіх головних питаннях — форми державного устрою, сепаратних українсько-німецьких переговорів тощо — в умовах війни радянської Росії проти УНР київські оборонці визнали Центральну раду крайовою владою і вважали за необхідне всіляко підтримувати її як осередок антибільшовизму і відновлення державної єдності Росії [19, 1917, 24 листопада]. Політика інтернаціоналістів під час першого встановлення радянської влади більше узгоджувалася з курсом лівого ЦК РСДРП: маючи досить невизначені позиції щодо українського національного руху, ліві в Україні протидію більшовизму пов'язували з організацією

однорідного соціалістичного уряду та перевиборами рад [10, 1918, 18 січня].

Намагаючись побудувати демократичну Україну за загальноменшовицькою програмою, меншовики катастрофічно втрачали вплив на політичні процеси та на українське робітництво. Ступінь впливу політичних організацій позначилася на результатах виборів до Установчих зборів — в Україні за РСДРП проголосували 1,4 % виборців [20, с. 113]. Дожовтнева політика правого керівництва РСДРП зробила поразку Тимчасового уряду поразкою меншовицької партії взагалі. Ця ж політика коштувала їй “втрати майже усякого впливу на широкі маси”, що й підкреслювалося у Відозві до партії меншовиків-інтернаціоналістів з приводу виборів до партійного (грудневого, 1917 р.) з’їзду [17, спр. 39, арк. 7]. Політичний кредит, отриманий меншовиками внаслідок Лютневої революції, був ними марно витрачений. Через нерішучість меншовицького проводу та вкрай загострені суперечності між оборонцями та інтернаціоналістами на кінець 1917 р. меншовики могли скласти лише незначну опозицію більшовикам у радянських установах та робітничих організаціях.

Головним змістом своєї діяльності в післяжовтневий період меншовики вважали боротьбу на два фронти — проти радянської диктатури і проти намагань українського проводу до відокремлення. З одного боку, ця боротьба руйнувала єдність російської та української демократії, про яку так непокоїлися меншовики. З іншого, з огляду на вузькість соціальної бази РСДРП, підірвала позиції самої партії в умовах поширення антиросійських настроїв під час наступу радянських військ. Через свою неефективність така політика сприяла “полівінню” меншовизму в Україні надалі та підштовхнула РСДРП до прямого співробітництва з більшовиками з метою “випрямлення” їхньої політики.

Ставлення до українських урядів за часів німецької окупації визначалося меншовиками залежно від їхнього характеру — як його розуміли меншовики. Демократичний характер Центральної ради не викликав сумніву — тому меншовики надали їй підтримки, поклавши провину за окупацію України цілком на більшовиків. Владу гетьмана П. Скоропадського РСДРП визнала за режим відкритої реакції і головним своїм завданням проголо-

сила збройну боротьбу з гетьманщиною [17, спр. 10, арк. 15]. Теоретична та політична упередженість не дозволила меншовикам звернутися до позитивних боків гетьманської програми. Курс на збройну боротьбу, через обмеженість соціальної бази, мав лише пропагандистське значення і штовхав меншовиків до пошуку погодження з більшовиками. Власних сил на здійснення своєї програми меншовики не мали, а з-поміж можливих союзників найближчими до них були більшовики. Тому можна сказати, що політичне примирення двох партій, що сталося наприкінці 1918 р. на ґрунті визнання соціалізму за стратегічну мету РСДРП, в Україні мало своє коріння — курс на збройну боротьбу з гетьманщиною. Щодо Директорії, то її владу меншовики визнали лише умовно — як таку, що скинула гетьмана. Головні надії на майбутнє України меншовики пов'язували з демократизацією російської влади, що повинно було стати, на їхній погляд, фундаментом для “возз'єднання” Росії.

З метою координації політичної діяльності у квітні 1918 р. було утворено Загальноукраїнський комітет РСДРП, який спочатку перебував під впливом оборонців. Загальне “полівіння” меншовизму в Україні позначилося на його долі: він отримав назву Головного комітету РСДРП в Україні та переїхав восени 1918 р. до Харкова, де його очолив лідер харківських лівих І. Бер [5, с. 50].

Певна поміркованість заходів Раднаркому на початку 1919 р. породила серед меншовиків надії на співробітництво з радянським урядом із метою демократизації його політики. Не маючи широкої соціальної підтримки та прагнучи зберегтися як робітнича партія, меншовики пристосовувалися до радянських умов. У квітні 1919 р. РСДРП в Україні визнала радянську форму влади єдиною можливою не лише для Росії, але й для майбутніх європейських революцій [21, с. 53]. Цей висновок Головному був набагато радикальнішим за офіційний курс партії: наприкінці 1918 р. ЦК РСДРП, висунувши курс на соціалізм, визнав радянський лад лише де-факто, а не як принцип [22, с. 24]. У травні 1919 р., у зв'язку з наступом А. Денікіна, Головком проголосив мобілізацію членів РСДРП до Червоної армії (ЦК партії наслідував українській ініціативі лише 1 жовтня 1919 р.) [17, спр. 62, арк.. 7].

Проголошення відкритої підтримки Раднаркому призвело до

посилення внутрішньопартійних суперечностей, що було свідченням непевності багатьох комітетів РСДРП у правильності запропонованого ЦК курсу. Праві, заперечуючи курс центральних установ партії, закликали до “боротьби з антидержавним рухом більшовиків”. Ліві у роки війни вели перед у багатьох українських комітетах партії і, спираючись на підтримку ЦК, не зупинялися на виключенні окремих фракцій правих меншовиків — і навіть всієї Одеської організації — з РСДРП. Але, підтримавши радянську владу на фронті, у тилу меншовики всіляко підкреслювали свою опозиційність до більшовицького уряду. Така “умовна” підтримка меншовиками Раднаркому, через свою небезпеку для останнього, вилилася незабаром у репресії уряду проти соціал-демократів.

Останнє встановлення радянської влади наприкінці 1919 р. передало до рук більшовиків усі важелі тиску на соціал-демократів. На кінець громадянської війни РСДРП в Україні не могла протистояти комуністам на рівних. Уся наступна історія меншовицької партії в Україні — це історія нескінчених арештів соціал-демократів. Робітничій партії не знайшлося місця в системі диктатури пролетаріату. Проте руйнівні сили комуністичного експериментування були покликані не без участі соціалістичної інтелігенції. Надаючи підтримки більшовикам, РСДРП прагнула не допустити встановлення в країні контрреволюційної буржуазної диктатури. Але історія розсудила інакше. Не буржуазне, а тоталітарне переродження загрожувало радянській владі. Тому вся основна політична лінія меншовиків виявилася помилковою.

Література:

1. *Ветров Р. І., Корольов Б. І.* Криза меншовицьких організацій на Україні в період підготовки більшовиками Жовтневої революції // Укр. іст. журн. — 1979. — № 4; *Гамрецький Ю. М.* Криза дрібнобуржуазних партій на Україні в 1917 році // Укр. іст. журн. — 1976. — № 12; *Ветров Р. І.* Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине. — Харьков, 1983.
2. *The Mensheviks: From the Revolution of 1917 to the Second World War* / Ed. by L. Haimson. — Chicago a. London: The Univ. of Chicago Press, 1974.
3. *The Making of Three Russian Revolutionaries: Voices from the Menshevik Past* / Ed. by L. Haimson. — Chicago: Univ. Press etc., 1987.
4. *Меньшевики*: Сборник статей / Сост. Ю. Фельштинский. — Benson,

- Vermont: Chalidze Publ., 1988; *Меньшевики после Октябрьской революции: Сборник статей и воспоминаний Б. Николаевского, С. Волина, Г. Аронона / Ред. Ю. Г. Фельштинский.* — Benson: Chalidze Publ., 1990.
5. *Волин С.* Меньшевики на Украине (1917 — 1921) // Ред. Ю. Г. Фельштинский. — Benson: Chalidze Publ., 1990.
 6. *Тютюкин С. В.* Меньшевики // *Политическая история России в партиях и лицах.* — М., 1993; *Миллер В.* 1917-й: взлет и падение меньшевиков // *Свободная мысль.* — 1995. — № 10; *Тумаринсон В. Х.* Меньшевики и большевики: несостоявшийся консенсус (Опыт исторической реконструкции). — М.; 1994; *Меньшевики в 1917 г.* Т. 1 — 2. — М., 1994 — 1995; *Меньшевики* // *Политические партии России. Конец XIX — первая треть XX века. Энциклопедия.* — М., 1996; *Меньшевики и меньшевизм.* — М., 1998; *Павлов Д. Б.* Большевицкая диктатура против социалистов и анархистов. 1917 — сер. 1950-х годов. — М., 1999 та ін.
 6. *Ветров Р. І.* Більшовики та меншовики на Україні в 1917 р. // *Наук. праці з питань політ. історії.* — К., 1991. — Вип. 169; *Мовчан О. М.* Придушення меншовицької опозиції в профспілковому русі України (1920 — 1924)// *Укр. іст. журн.* — 1993. — №2 — 3; *Мовчан О. М.* Справа кийвських меншовиків 1920 р. // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки.* — К., 1994. — Вип. 3 та ін.
 7. *Социалистический Вестник.* Орган Закардонної делегації РСДРП (з 19 жовтня 1922 р. — №42 — Центральний орган РСДРП).. — 1927. — №7. — С. 6-7; 1961. — № 2-3. — С. 26.
 8. *Винниченко В.* Відродження нації: Історія Української революції. — К., 1990. — Т. 1. Доба Української Центральної Ради.
 9. *Вперед.* Орган Московської організації РСДРП (з 1 квітня 1918р. — орган ЦК та МК РСДРП). — Москва, 1917, 4 березня — 1918, 10 травня.
 10. *Мартов Л.* Линия социал-демократии//Сборник резолюций и тезисов ЦК РСДРП и партийных совещаний. — Владивосток, 1921. — С. 77-84.
 11. *Реснт О. П.* Українська революція і робітництво: Соціально-політичні та економічні зміни 1917 — 1920 рр. — К., 1996.
 12. *Мартов Л.* Диктатура и демократия // *За год: Сб. статей.* — М.; Пг., 1919. — С. 19-38.
 13. *Большевицские организации Украины: Организационно-партийная деятельность.* Февраль 1917 — июль 1918: Сб. док. и материалов. — К.: 1990.
 14. *Правда.* Орган ЦК РСДРП(б).
 15. *Николаевский Б. П.* А. Гарви в России// П. А. Гарви. Воспоминания социал-демократа. Статьи о жизни и деятельности П. А. Гарви. — Н.-Й.: Фонд по изданию литературного наследства П. А. Гарви, 1946. — С. XII-XLI.
 16. *Російський центр збереження і використання документів новітньої історії (РЦЗВДНІ), м. Москва.* — Ф. 275. — Оп. 1.
 17. *Молния.* Орган ЦК РСДРП. — Пг., 1917. — 26 листопада.

18. *Полночь*. Орган соціалістичної думки.
19. *Ветров Р. И.* Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине. — Харьков, 1983.
20. *Пролетарская революция*. — 1922. — № 11-12.
21. *Партийное совещание РСДРП*. 27 декабря 1918 г. — 1 января 1919 г.: (Резолюции) — М., 1919.

З. І. Гриценко

РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В УКРАЇНІ У КІНЦІ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ ст.

**(Чи змогла українська гуманітарна інтелігенція дати дороговказ
суспільству у перше десятиліття становлення України?)**

Питання про роль інтелігенції у період докорінних суспільних трансформацій у посткомуністичних країнах сходу Європи в цілому і України зокрема, на нашу думку, потребують додаткового наукового вивчення як у зв'язку із зміною ролі освічених професіоналів (під якими ми розуміємо в першу чергу поняття інтелігенція), так і дослідження особливості ролі цієї верстви населення у різних країнах. Актуальною уявляється проблема ролі гуманітарної інтелігенції у кризові часи життя суспільства, адже саме вона відповідальна за розробку стратегії суспільної трансформації і поширення нових соціокультурних знань і цінностей.

Серед російської освіченої громадськості останнім часом дедалі голосніше звучить думка про те, що найстрашнішою хворобою суспільства стала незатребуваність інтелігента. Такий висновок робиться з дійсності, пов'язаної з управлінським невіглаством у державних структурах та з “нездатністю соціогуманітарної інтелігенції взяти на себе роль історичного і політичного компасу нації” [1].

Українська історіографія теж виявляє певний інтерес до цієї проблеми. Значну активність у поширенні ідей важливості освіти, необхідності її реформи і підвищення ролі освічених, а значить інтелігентних кадрів у житті України, проявляють В. Кремень, В. П. Андрущенко, М. Ф. Степко. У своїх працях, виступах і публікаціях вони наголошували на важливій ролі українська освіти, яка має не лише постійно адаптуватися до соціально-економічної